

JEZIK V ŽUPANČIČEVI PREVODNI PROZI

DAVID COOPERFIELD

Kmalu po uzakonitvi Breznik-Ramovševega Slovenskega pravopisa je v treh zaporednih knjigah izšel prevod Dickensovega Cooperfielda. To z romantično čustvenostjo prepleteno delo je bilo kakor ustvarjeno za Župančiča človeka in umetnika, saj se je v njem lahko razmahnil njegov pesniški in prevajalski dar z bogastvom primer in rekel. Tu se mu je ponudila najlepša priložnost za izživiljanje v domačnostnem izrazu. Prav vse mu je ustrezalo: Dickensov fini humor in njegova domača beseda, v tetini hiši malce starinska, v ribičevi družini krepka in preprosta, na drugi strani pa ganljivo-smešno napihnjena v mycowbrščino. Skratka, jezik v Cooperfieldu kar vpije po slogovnem barvanju, in razume se, da v kongenialnem prevodu Župančič lepe priložnosti ni zamudil; da, šel je celo korak naprej od Dickensa ter dosledno barval tudi avtorjevo pripovedovanje, saj ga je k temu vabilo vse okolje. Toda motil bi se, kdor bi po tem sklepal, da je jezik tega prevoda dandanes že nenavaden, močno opazen: starejšemu rodu prav gotovo zveni naravno in domače.

Iz zgodovine francoskega jezika je znano, da rod po stoletni vojni ni več razumel književnih del pred njo. Upam, da razburljiva doba po l. 1941 pri nas vendarle ni zasekala tolikšnega prepada med obema rodovoma, čeprav je dejstvo, da se jezik v viharjih časih hitreje spreminja, ker pač 'inter arma' za njegovo kulturo ni časa, pri nas pa je bil pouk materinščine za dolga leta celo nasilno pretrgan, vzpostavljen pa delno na novih osnovah.

Pravopis. V pravopisu se že kaže vpliv SP 1935, vendar velja tudi za Župančiča, da je stara navada železna srajca, in tako je čedalje več dvojnic: *preden* in *predno*, *izrečno* in *izrecno*, *perut* in *perot*, *zanikrni* in *zanikarni*, *pokonci* in *pokoncu*, *namesto* in *namestu*, *drugače* in *drugači*, *presrčno* in *prisrčno*, *silo velik* in *sila velik*, *spet* in *zopet*, *skoraj* in *skoro*. Še vedno rad piše polglasnik: *kedaj*, *kedo*, *kesno*, *tenke*, *geniti* (a tudi *ganiti*).

Ostal je pri svoji prejšnji pisavi v primerih *svoj živ dan*, *trenotek*, *minoli*, *mesecev*, *okamenel*, *piruh*, *kovčega*, *ničemurnost*. Tudi je še sedaj zvest načelu, da je vsaka izguba samoglasnika slovenščini na škodo, zato dosledno piše *gori*, *doli*, *ob poli desetih*, *ni mi na mari* (pač pa loči med *notri* in *noter*). Od tod tudi pisava množinskih roditeljkov *plinaren*, *čolnaren*, *maček*. Z nekakšno ljubeznijo se vrača k dolenjskim oblikam *je sela k šivanju*, *je cvela*, *pomela*, *krala*. Namesto prislova *ravno tako* piše brez izjeme *prav tako*. Iz nepazljivosti pa se mu je zapisalo *svinjina*, *kdo drugi*, *literški*.

Pisava skupaj ali narazen. V tem je Župančič skušal priti do neke doslednosti; seveda ni popolnoma uspel, saj je celo po naslednjih pravo-

pisih še mnogo omahovanja. Na splošno lahko rečemo, da se je nerad odločil za pisavo skupaj. Primere podajam ločeno po kategorijah:

a) Predlog + stara, danes odmrta roditeljska oblika pridevnika (danes jo kot okamnino pišemo skupaj): *docela, dočista, izdavna in od davna, dodobra in do dobra, skratka, izlahka, izlepa, domala, od mlada, iznenada, iztežka.*

b) Predlog + pridevnik ali samostalniki: *na vse zadnje, na vse zgodaj, na prodaj, na stežaj, vsem je na poti, po navadi, lepi dnevi so v kraju, za malo se mi zdi, ves slab in za nič.* Skupaj piše: *natanko* (= točno), *napol, namestu, nasploh, nadvoje, potemtakem, poceni, biti zdoma, zviška, zatrdno vem.* Omahuje: *postrani in po strani.*

c) Števnike, celo vrstiline, je dosledno začel pisati narazen: *pet in dvajset, dvajset tisočkrat, tisoč šest sto devet in štiridesetega.*

č) Barvni odtenki: *snežnobel, češnjavordeč* (sicer redko *dobrovzgojen*).

d) Niso se še sprijele zveze *kdo ve kaj, bog ve kako.*

e) V drugih zvezah ni doslednosti: *zdaj pa zdaj, prav za prav, semtertja* (= včasih), *málone, resda in res da, kakršenkoli in kakršen koli; čim bliže in čimbolj, tembolj in tem manj.*

Skladnja. Predložna raba se ni kdovekaj spremenila. Pri predlogu od je včasih težko ločiti izvorno rabo od svojilne: *zaboji od čaja* seveda niso *zaboji čaja*, vtem ko bi namesto *streha od voza, glave in repi od rakov* prav lahko nastopil sam roditelj, za *dim od tobaka* pa *tobakov dim*. Tu srečujemo tudi že, resda redko, od v trpni rabi: *ulice, izhrojene od nog; počaščen od zupanja.* (Prim. še iz l. 1947 več kot po ženskah kdaj bilo je danih (priseg); *pahljana po vetrovih vzhodnih: od tebe goljušan.*)

Prevod večkrat uporablja *mimo* namesto *razen*: *mimo tega se ne spominjam ničesar; mimo tega je bila v hiši še služkinja.* Danes imamo ob tej rabi vtis, da gre za nekako jezikovno maniro, to pa nikakor ne more veljati za preprosti pogovorni jezik tega prevoda. Iz istega razloga so tudi zapisane zveze *zastran mene, zavoljo mene, zunaj ječe in brez nobenega pritiska.* Z enako razlago pa ne moremo opravičiti rabe predlogov *preko* in *proti* v naslednjih zgledih: *pogledala me je preko mize, se je sklanjal preko nje* (na drugem mestu *čeznjo*); *proti meni je drugačen* (na drugem mestu *do mene*). Časovna raba predloga *za* je danes že redka: *za tvoje odsotnosti.*

Veznik *ako* se umika vezniku *če*. Ta nastopa tudi v irealnih pogojnih stavkih (kar je dovolil šele SP 1962): *če bi bil mogel.* Med *kakor* in *kot* ni prav ostre meje, gotovo pa rabi *kakor* najčesteje pri stavkih, *kot* pa pri besedah: *soba je bila opravljena kot pisarna.* Manj domača pa je raba *kot* v naslednjih zgledih: *priznala je mojo mater kot novo sorodnico; me je sprejel kot pomagača.* Tu bi bil seveda ustrežnejši predlog *za*; osamljena je raba: *kjer sem se igral deček.*

Od pravil v slovnicaх in tudi od ustaljene prakse se precej loči v rabi predpreteklega časa, ker se pač naslanja na pogovorni jezik preprostih ljudi: *vrane so jih (gnezda) bile že davno zapustile; K. je bil pokrpal par škornjev, jaz pa sem bil bral; jaz sem ji bil povedal vse, kar se je bilo prejšnji večer zgodilo.* Očitno gre za nakazovanje davne preteklosti. V naslednjih zgledih pa gre za predpretekli čas nedovršnikov, kar je — vsaj po slovnicaх — nenavadno.

V bistvu imamo tudi tu dejanje, ki je v preteklosti minilo, torej vendarle nekako dovršnost: *ena tistih žensk, s katerimi je bila na obali pogosto govorila; nalašč ji nisem bil pisal, ker nisem hotel pokvariti; lasje so mu bili bolj sivi, kot sem si bil mislil; neki večer, ko je bila gospodična razlagala bratu svoje načrte, je mati zajokala; nisem se bil upal ganiti, dokler niso odnesli košare; odšla sta, tega nisem bil upal; ko je bila pila, se mi je nasmehljala — Večer. Jaz sedim ob postelji. Dolgo sva bila molčala in na njenem licu plava smehljaj. Nekako zaobrnjeno preddobnost kaže zgled: komaj sem se presenečen zdrznil, že je bila senca izginila.*

Še nekaj posebnosti. Namenilnik: *je šla odpirat vrata (= odpret); me je poslala v hišo čaja pit; sta odšla rib loviti (prim. še v Snu kresne noči: vi pojdete črvov bit; je šel gledat šuma).*

Oziralni zaimek *ki*: *kljube, ki takrat še nisem uganil, čemu naj bi rabile; dotik roke, ki sem takoj spoznal, da ni materina; okno, ki vem, da za njim obeduje; pustil sem zajtrk, ki toliko, da sem se ga dotaknil; je imel kup denarja (v skrinji) pod posteljo, ki je rekel, da je samo polna obleke; moj položaj ki vem, da ga bo zanimal; počakal sem ga na samoti, koder sem vedel, da mora mimo (tu je koder pravilno rabljen, pač pa je prezrl: biti samo tam in nikoder drugod (= nikjer drugje)). Vse to je v pogovornem jeziku docela vsakdanje;*

Pomožnika redno ne ponavlja, vendar je dovolj izjem: *nato sem ji na rokah zadremal in sem trdno zaspal; sem stopil k materi in sem jo poljubil; sem se ozrl in sem videl.*

Pri sedanjiškem deležniku povratnih glagolov pogosto izpušča se, to se pravi, da ga obravnava že kot pridevnik: *z dobrikajočim glasom; pri slabo svetlikajočem plamenu; s tresočo roko; smehljaje, obotavljuje; iskreče oči* (vendar tudi: *smeje se, smehljaje se*); verjetno je šel pri tem nekoliko predaleč.

Ujemanje osebka s povedkom: *vrči in škropilnice so bile pripravljene; da sta en mož in vilice odveč; mislite, gospod, da ste edini vi preprost; večina gostov je odšlo.*

Pridevnik za prislov (raba je bila zelo ljuba Cankarju): *je stala čisto tiha; dušica je, ne zavedajoča se jetništva, odplavala; roka mu je počivala na moji popolnoma mirna; jaz sem si grel roke, tih kakor ona.* S tem se daje poudarek lastnosti, ne pa načinu; vsekakor pa raba ni tako prosta, kakor se zdi, saj bi bil precejšen pomenski razloček med stavkom *gospa je trda omahnila v naslanjač*: *je trdo omahnila.*

Besedišče. V tem prevodu Župančič nalašč uporablja slovanske izposojenke kot slogovni pripomoček; z njimi sijajno barva Mycowbrovo govorico. Taka mycowbrščina so npr.: *novine, ljubav, dika, tvrdka, pokloniti* (= darovati). Mycowber pravi *poprišče*, a teta *torišče*. Mycowber govori o *obitelji* ali *rodmini*, drugi o *družini* ali *rodovini*.

Tudi sicer je Župančič pokazal, da dobro pozna pravdo o slovanskih izposojenkah, vendar si ni dal vezati rok in je rešil vprašanje po svoje: brez pomislekov je pridržal izposojenko poleg domačinke, če se mu je zdelo, da si je v teku časa že zaslužila domovinsko pravico ali pa dobila kak pomenski odtenek: *brati in čitati, skriven in tajen, sovraštvo in mržnja, ukvarjati se in baviti se, potrditi in odobriti, pričujočnost in prisotnost, nenavzočnost in odsotnost, vrnitev in povratek, natanko in točno, ud in član družbe, slavnosten in slovesen in svečan, očitno in očividno, pretrgati in prekiniti; iznenaden,*

napol presenečen (v istem stavku!), *preveličavam* in *pretiravam*, *pripomoček* in *sredstvo*, *zmožnost* in *sposobnost*, *razloček* in *razlika*, *prihodnost* in *bodočnost*, *pogovor* in *razgovor*. Vendar samo *ozračje* (ne *vzdušje*), *opravljen* (ne *opremljen*), *deveta skrb* (ne *briga*), *plameneti* (samo *enkrat plamteti*).

Vztrajno je pisal (nekatero po belokranjskem narečju): *baš*, *zagoneten*, *prestati* (= *prenehati*), *šetati se*, *iztočen*, *odgoja*, *brodar* (a ne *brod*), *sam samcat*. Kakor se je sicer vestno ogibal germanizmov, sta se mu vendar izmuznila *poslužiti se dovoljenja*, *biti v slabi koži* (prim. tudi v Zimski pravljici *kalk: narejen možak ste*).

O p a z n e b e s e d e. V naslednjem navajam besede in zveze, ki v knjižnem jeziku že malo zastarevajo ali imajo kakršnokoli slogovno obarvanost: *udelavati*; *ven in ven ti to dopovedujem*; *vicati koga* (= *mučiti*); *skriv pogledati*; *potoglav* (omotičen); *natolkniti* (opomniti); *poglavitni*; *izčajmati se*; (*zbrihati se*); *zakaj* (= *kajti*) *ona je bila zmeraj dobra*; *pretihniti*; *enkrat, ko se je v cerkvi smejal*; *en srečen popoldan je prišla*; *več ko v katerem mestu na svetu*; *zahvaliti koga*; *vperiti možitev v glavo*; *to me pekli*; *bi sam ponudil, nikar jemal*; *jako* (= *zelo*).

Ves domač je Župančič v reklih in primerah: *se mi je z vsem telesom prav do konca nog režal*; *kaj se delate, kakor bi trape lovili, ko ste bistri ko zolj*; *rekel je, da pride kakor jutri*; *ampak to pa že moram reči*; *je stala trdo ko brenta*; *kako ti da srce, da me tako žališ*; *potem je kakor enkrat ena, da mama dovoli*; *se mi stori inako*; *vpiti na pomaganje*; *vse mi hodi navzkriž*; *zdaj sem imel kedaj* (= *čas, priložnost*) *preiskati mošnjo*; *zaokrožiti usta na žvižg*; *puding je pokleptal*; *nogavice so pricvele na dan*; *šla se bova skrivalnice*; *kako ste se potegnili* (= *zrasli*); *tako se bo klobasa zašpinila* (= *vrniti se po drugi poti na izhodišče*); *biti nasajen*; *delo se odseda*; *konju ni dala svoje volje*; *stopiti komu na rep*.

B e s e d n i r e d. Povsem razumljivo se je v tem prevodu pogovorni besedni red na vso moč uveljavil: *je bila mlada videti*; *ne bo zaupala nikomur, ki tega vreden ni*; *ker sem deveticam repe vihala*; *jezo kuhati*; *vidim ga, kako bolan leži*; *da je tako zdrava videti*; *si je k srcu gnala*; *sem ji na rokah zadremal*; *ji nisem hrbta pokazal*; *ali bi bil s prstom ganil*; *se mi je milo storilo*; *mi je sapo zaprlo*; *bi se v glavi zavrtelo*; *smo ga v zvezde kovali*; *da si utegnem nogo zlomiti*; *da bi ga koklja brcnila*; *trape loviti*; *bi mu silo storil*; *me ne boš nikoli rad imel*; *ne bi ust odprl*; *nismo rok križem držali*; *so si v roko segli*; *bi bil pete pokazal*; *sta odšla rib lovit*; *imam kaj v usta dati*; *si je iz glave izbil*; *ne bom z njim grdo ravnala*; *to ji je dobro delo*; *toliko, da ji ni srce počilo*; *mu nikjer pomoči ni*.

Že na prvi pogled je videti, da se je število stalnih zvez zelo pomnožilo. K prejšnjim je pristopil še tip *je bila mlada videti*; *ki tega vreden ni*, ki ga v prejšnjih delih ni uporabljal. To je zvesto posnemanje ljudske govornice in hkrati pripomoček, da se ustvari ozračje domačnosti; kaže tudi izredno tanko prevajalčevo uho za šegavost v izvorniku. Po tej plati je Župančič kratko in malo neprekosljiv.

SHAKESPEARE

Ne bi bilo prav, če bi kar prešli še eno pomembno vejo Župančičeve dejavnosti, namreč prevode Shakespearjevih del. Seveda sem izbral taka z večjimi

proznimi vrinki, saj je predmet te razprave jezik v prozi. Za primerjavo sem vzel dve zgodnji komediji (Kar hočete, 1926, in Zimska pravljica, 1928) in tri popravljene prevode iz l. 1947 (Sen kresne noči, Komediya zmešnjav ter Romeo in Julija).

Najprej se da ugotoviti, da v jeziku obojih ni bistvenega razločka; to velja za dobre kakor za slabe plati. Tu je namreč treba omeniti nekatere pomanjkljivosti, katerih doslej še nismo srečali v tolikšni meri, da bi se bilo izplačalo o njih govoriti na dolgo in široko. Mislim predvsem na nepotrebne in dostikrat spotikljive slovanske izposojenke, ki jih v verzu uporablja pogosto zaradi ritma, še večkrat pa imamo vtis, da zre v njih nekakšen slogovni okrasek. V ritmiki vidim tudi vzrok, a ne opravičilo, za marsikatero pravopisno napako, če ne gre samo za površen pregled prve izdaje ali celo za nagajivost tiskarskega škrate. In te pomanjkljivosti so iz verza preskočile tudi v prozne vložke. Edino tako si v zadnjih prevodih lahko razlagam pisavo *stariši*, *lavorika*, *kapun*, *poginol*, *uprežen*, *krilati tiči*, *plakala je nevede zakaj*, *do čista*, *Dijanin*, *roko v roki*. Človek dobi vtis, da se je Župančič naveličal večnih pravopisarskih posegov in je včasih zapisal, kakor mu je pač kanilo iz peresa. Za zgled navajam pisavo imen za delujoče osebe, kjer še vedno omahuje med priponoma *-vec* in *-lec* (razmerje je 1 : 2): *odlašavec*, *morivec*, *izdajavec*; *ni več rumenokljunec*, *pa tudi létavec ne*; v zadnji knjigi *želivec*, *sveta božja pomagavka*, *vekavec*, *klepetavka*. V snu kresne noči mu je pisava stilistični pripomoček, saj piše v govoru roko-delcev *-vec*, sicer pa *-lec*.

Zato pa se je po drugi strani odkupil z obilico stalnih zvez in rekel, ki se pnó po vselej lestvici od ljudskih in pesniških do shakespearsko drznih primer. Navajam jih nekaj, ki jih doslej menda še nismo srečali: *ajatutaja vaši radodarnosti* (= naj počiva); *ugenil je že toliko neukretnosti*; *na pomagaj priteči*; *ves sem trd na govedino*; *zdaj me potiplji za noro žilico*; *nihče ni svoj* (= neodvisen); *v oči me je ubrala* (zaljubila se je vame); *mačji der gnati*, *to mi ne gre v vrečo* (= v račun); *na vagi je med dečkom in možem* (= na sredi); *biti za norčkà* (Kar hočete); *zrelo seme*; *mož je tapica*, *majava voha*; *debela zaupnost*; *koliko vrže volna*; *na to stran se name ni zanesti*; *narejen možak ste* (kalk); *trakovi se spreminjajo na vse mavrice*; *pesem je na tri grla*; *to je da se Bog usmili*; *založite zame dobro besedo*; *od golega niča do bogastva priti*; *stari trap*, *ki te tvoja koklja odriva z grede*; *tako vam je podoben*, *da že ni več lepo*; *tisk droban*, *vsebina vsa je prepisan oče* (Zimska pravljica).

Vzeti koga v šolo; *smrt ga je zalezla*; *prizadeva si vprek*; *nimaš ga moža obtórej*; *rožice saditi*; *naša igra je zbogom* (= nič ne bo z njo); *jadra so se trebušila* (Sen kresne noči); *brezova mast*; *greša pameti*; *nehaj vezati otrobe*; *smrtno kosilo*; *oči bi se s sramoto mojo pasle*; *ta me ponuja z novci* (Komediya zmešnjav); *če me kaj pogreje* (= ujezi); *mož kot iz škatlice*; *zdraho sejati*; *besedo snesti*; *lovilo nas bo za priprave* (= zmanjkovalo časa); *že gre pod noč*; *brusi pete*; *jaz pa v dir*, *kar mi duša da*; *dnevu svetimo* (= luč tratimo) (Romeo in Julija).